

Hoornloze runderen in de Romeinse tijd

Hoorns horen bij ons beeld van de koe. Het is het 'hoornvee' van weleer, de familie van Us Mem en de Stier van Potter. Een koe moet je bij de hoorns kunnen vatten. Toch zie je steeds meer hoornloze runderen in de wei. De beesten worden onthoofd om te voorkomen dat ze verwondingen toebrengen. Niet iedereen is even gelukkig met deze ingreep, reden voor onder andere Wageningen UR en de Coöperatie Rundveeverbetering CRV om aandacht te besteden aan het fokken van hoornloze runderen.

Hoornloosheid bij koeien komt van nature voor. Uit historische bronnen kennen we het van negentiende-eeuws Fries-Hollands vee. Archeologisch onderzoek laat zien dat hoornloosheid in Nederland bepaald geen nieuw fenomeen is.

Bij opgravingen van terpen werden al begin vorige eeuw schedels van hoornloze dieren aangetroffen. Anneke Clason, een van de oprichters van de SZH, heeft deze vondsten met een van haar studenten in 1994 geïnventariseerd en ook de afgelopen decennia zijn nieuwe exemplaren gevonden. Twee zaken vallen daarbij op. Hoornloze runderen komen bijna alleen voor in de Romeinse tijd en ze worden vooral gevonden langs de kust ten noorden van de grens van het Romeinse Rijk. Die grens liep ongeveer langs de Rijn, dwars door Nederland. Op sommige plaatsen in het noorden was wel dertig tot veertig procent van de dieren hoornloos.

Wolven, trekkraft en hoorn

De vraag is hoe we het verschil aan weerskanten van de Romeinse grens kunnen verklaren en waarom hoornloosheid, dat

een dominant kenmerk is, na de Romeinse tijd weer verdwijnt.

In de vrije natuur is hoornloosheid een nadeel, omdat verdediging tegen bijvoorbeeld wolven moeilijker is. Ook kan hoornloosheid een negatieve factor zijn in de onderlinge concurrentie tussen runderen om voedsel of bij de voortplanting. Maar er zijn geen doorslaggevende verschillen in de omstandigheden tussen noord- en zuid-Nederland in de Romeinse tijd of tussen de Romeinse tijd en de periode daarna die erop wijzen dat natuurlijke selectie een rol speelde.

In het noorden, waar runderen vooral gehouden werden voor hun vlees, melk en huiden, speelde tractie een veel kleinere rol dan in het zuiden. Daar was trekkraft voor de gemengde agrarische bedrijfsvoering en voor transport ten behoeve van het leger, bevoorrading en handel veel meer van belang. Het gebruik van een kopjuk kan een reden zijn dat hoornloze runderen in het zuiden niet gewenst waren. Maar omdat er goede alternatieven zijn, zoals het schoftjuk, is een rela-

Schedel van hoornloos rund

Us Mem, de verbeelding van het gehoornde rund

Vijftiende-eeuws Frans schilderij met het rund als trekdier

tie tussen het al dan niet hebben van hoorns en trekkracht daarom niet waarschijnlijk.

Hoorn werd in het verleden benut als grondstof voor het vervaardigen van drinkhoorns, bekers, handvatten, kammen en tal van andere producten. Het verdwijnen van het hoornloze rund na de Romeinse periode kan wijzen op een groeiende behoefte aan deze grondstof, die vanaf de late Middeleeuwen door gespecialiseerde ambachtslieden werd verwerkt.

Een mooie koe is een goede koe

Wellicht speelden bij het aan de fok onttrekken van hoornloze dieren ook andere dan functionele motieven een rol en ging het vooral om het gewenste beeld van een koe. We kennen dergelijke voorbeelden ook uit de eerste helft van de twintigste eeuw bij Fries-Hollands zwartbont. De rationale benadering van Wageningse des-

kundigen om de melkgift door fok te bevorderen, werd door fokkers deels terzijde geschoven omdat zij meer waarde hechtten aan uiterlijke kenmerken als kwaliteit van de uier, een fluwelige huid, een sprekende kop en fijne hoorns. Een mooie koe was een goede koe en het uiterlijk werd – ook door kopers – als waarmerk voor kwaliteit gezien.

Dergelijke emotionele en esthetische beweegredenen golden mogelijk ook in de Romeinse tijd. Of het nu gaat om runderen afgebeeld op munten, in mozaïek, in brons of in beeldhouwwerken, het is altijd het gehoornde dier dat wordt weergegeven. Het rund was een symbool van kracht. Zo gebruikt Zeus, de Romeinse Jupiter, de gedaante van een stier om Europa te verleiden en worden legerplaatsen en tempels ingewijd door een offer van een mannelijk varken, een ram en een stier.

In de tempels van Elst en Empel is het rund

het belangrijkste offerdier voor de krachtige Bataafse god Hercules Magusanus. De hoorns maken deel uit van de kracht die dit dier uitstraalt. Het zijn wellicht dit soort ideaalbeelden van de ‘goede koe’ die ook bij boeren in de Romeinse tijd een rol speelden. En waren het de boeren niet, dan was het de voorkeur van de kopers van runderen als trekdier: een goede koe moet hoorns hebben. Het uiterlijk van een ‘mooie’ vee-stapel droeg bij aan het prestige van de veeboer. Dat in het noordelijk kustgebied wel hoornloze dieren werden geaccepteerd, heeft mogelijk te maken met een andere visie op dit ideaalbeeld. Wellicht waren er ook economische redenen waardoor men het zich niet kon permitteren hoornloze dieren aan de voortplanting te onttrekken.

Discussie niet nieuw

Ondanks zijn genetische dominantie verdwijnt na de Romeinse periode het ongehoornde dier overal uit de Nederlandse wei. Blijkbaar wordt zelfs in het kustgebied dit type dier niet langer geaccepteerd als ‘goede’ koe. Wellicht ook worden onder invloed van nieuwe bevolkingsgroepen die het Nederlandse grondgebied binnenkomen de bestaande rassen verdrongen.

De huidige discussie in Nederland over de wenselijkheid van fokken van hoornloze runderen lijkt dus niets nieuws te zijn. ●

Meer informatie?

Meer informatie is te vinden bij Lauwerier, R. 2011. Het dominante hoornloze rund, Vitruvius 16, 26-31. (te vinden op www.vakbladvitruvius.nl).
Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed: r.lauwerier@cultureelerfgoed.nl.